

ELSZEGÉNYEDÉS ÉS SZEGREGÁLÓDÁS EGY IPARI KISVÁROSBAN

Péter László

A szerző egy ipari kisvárosban végbemenő elszegényedési folyamatot mutat be. Arra a kérdésre keres választ, hogy hogyan „szakadt le” térben és társadalmilag a város egyik közössége. A kérdést a szocialista és posztoszocialista kontextusba beágyazottan elemzi. Az írás antropológiai módszerekkel végzett empirikus terepkutatásra épül.

Bezetetés · A tanulmány¹ leíró-feltárázó jellegű², két részből áll. Az első rész Balánbánya bemutatását tartalmazza, a város és az életét meghatározó rézbánya „tündöklésével” egybeeső történetét, hétköznapjait és főbb jellegzetességeit. A második rész a gazdasági szerkezetváltás által generált elszegényedési folyamatokat mutatja be, a város egyik negyedében lakók életében bekövetkezett változásokra fókuszálva. Hipotézisem szerint elszegényedésük, illetve társadalmi és térbeli szegregációjuk elsősorban strukturális okokra vezethető vissza, viszont a helyi szinten szűkös erőforrásokért való küzdelemben a többség klasszifikációs stratégiákat (címkézés, stigmatizáció) is használ kirekesztésük érdekében, aminek nyomán szegénységük etnikai jelleget ölt.

Elszegényedés és szegregálódás Balánbányán · A balánbányai elszegényedés tágabb társadalmi kontextusban tárgyalandó, hiszen a „jelenlegi állapot” a kommunista erőltetett iparosítás és városfejlesztés perverz effektusának is betudható. Ezért a továbbiakban a romániai „modernizáció” folyamatának balánbányai vonatkozásait vázolom, kitérve a város kialakulásának és növekedésének folyamatára, valamint a bányavállalat (szociális) szerepére, végül pedig az elszegényedés és szegregálódás folyamatának leírására.

Az általam vizsgált település a térség lakóinak mentális térképén úgy jelenik meg, mint „szegény, lassan, de biztosan pusztuló” bányaváros. Többszörösen deprivált település (jövedelmek, aktív alkalmazottak aránya, megközelíthetősége, a lakosság iskolázottsága és a lakásállomány minőségének kritériumai szerint³). E hátrányos helyzet a földrajzi fekvésből, kialakulásának körülményeiből, bányavállalat gazdasági helyze-

téből, a helyi munkaerőpiac szerkezetéből, illetve a hátrányos övezetnek minősített státusából adódik.

Balánbánya Erdély keleti felében, Csíkszeredától 42 kilométerre helyezkedik el, a Nagyhagymás lábainál, egy szűk völgy végében, az Olt és Maros forrásánál, 825 méterrel a tengerszint fölött, 1702 és 1792 méter magas hegyekkel körülvéve. A vidék földrajzi és meteorológia szempontból rendkívül zord, időjárása gyorsan változó, levegője nedves, a tél rendkívül hosszú és hideg. A magas fekvés és a földtulajdon hiánya miatt Balánbányán nem folyik növénytermesztés, a lakosságnak csupán 0,9 százaléka földtulajdonos⁴ (a helyi tanács adatai szerint), a várost körülvevő területek tulajdonosai a várostól 12 kilométerre fekvő Csíkszentdomokos lakói. A város földrajzilag elszigetelt, 11 kilométer távolságra van a legközelebbi országúttól, nincs vasúti összeköttetése, csupán egy rosszminőségű megyei úton megközelíthető meg.

A földrajzi elszigeteltség a megyén belül is egyfajta elszigetelt állapotot teremtett, ami a rendszerváltás után halmozottan hátrányos helyzetet teremtett. Ennek következtében 1997 óta a város hátrányos helyzetű övezetnek⁵ minősül. Azóta a térségben a város többnyire negatív szövegkörnyezetben jelenik meg⁶. Az infrastruktúra hiányos, a városban csupán két pénzügyintézet működik (CEC és BRD), 1984 óta nincs melegvíz és távfűtés szolgáltatás, nincsen kórház, a városnak összesen két orvosa van, csupán két gyógyszertár működik, és egy mobiltelefon-szolgáltató rádiójele fogható. A városban nem működik színház vagy mozi, a 350 férőhelyes Bányász Moziban 1997-ben vetítettek utoljára filmet.

A lakosság döntő többsége (93 százalék) tömbházakban lakik, amit az állam viszonylag rövid idő alatt épített 1966 és 1988 között. A városban 72 tömbház van, ez összesen 2896 lakrészt jelent, ebből minőségét⁷ tekintve 120 első osztályú, 1500 másodosztályú, a többi szoba pedig megoszlik a harmad vagy negyedosztályú lakások között. A lakások közül 126 egyszobás, 2120 kétszobás, 630 háromszobás és 20 négyszobás. A tömbházak (helyi szóhasználatban a *blokkok*) állaga erősen lepusztult: az ingatlanpiacon alig van rá kereslet, egy „jónak” minősülő há-

romszobás lakrész maximális ára egy négyemeletes tömbházban 1.000 Euro (összehasonlításként a megyeszékhelyen egy ugyanilyen lakás ára átlagosan 14.000 Euro). Az általam vizsgált szegénynegyedben – Texasban – viszont egyáltalán nincs kereslet a rendkívül leromlott állagú lakásokra, sok lakás üresen áll, jelentős részük tulajdonképpen már használhatatlan.

A város lakossága jelenleg 7902 fő⁸, felekezeti és etnikailag vegyes: kétharmad-egyharmad a román illetve a magyar lakosság aránya, körülbelül 3 százalék roma. A munkaerő képzettsége közepes vagy ennél alacsonyabb, az átlagos jövedelem 2.300.000 lej (kb. 55 Euro) az aktív lakosság aránya alacsony, a regisztrált munkanélküliség ráta a 10,4 volt 2002 áprilisában (ugyanekkor az országos átlag 6,8 százalék). Az inaktív lakosság száma azonban ennél jóval magasabb, hiszen a tartós munkanélküliek, és a 17-es, 19-es, 22-es Sürgősségi Kormányrendeletek nyomán végkielégített munkanélküliek már nem munkanélküliekként nyilvántartottak. A bányászatban szakképzett munkaerőre a városban, de a térségben sincsen kereslet, a helyi tanács becslése szerint az aktív-inaktív lakosság aránya körülbelül egy az öthöz (amit a magas gyerekszám és a viszonylag korai nyugdíjkorhatár is valószínűsít).

Balánbánya és lakosainak élete szorosan összefonódott a bányavállalat életciklusával, amit a központi gazdaságpolitika is determinált. Balánbányát lényegében a múlt rendszer iparosítási törekvése „találta fel”: 1967 augusztusában vált várossá, amit az 1968-as adminisztratív újrafelosztás (a köznyelv ezt megyésítésnek nevezi) megerősített (Hargita megyének összesen hét városa van). Korábban a telep Csíkszentdomokoshoz tartozott. A település városi rangra emelése az akkori erőltetett modernizáció folyamatának eredménye. Romániai modernizációját az akkori kommunista rendszer az ipartelepítések és a városépítési programok gyakorlatba ültetésével vélte megvalósíthatónak. Ennek a folyamatnak a legfontosabb jellemzője, hogy nem egy hosszabb, természetes növekedési folyamatnak az eredménye (a nyugati folyamatoktól eltérően), hanem központilag irányított, mereven tervezett volt. E modernizáló törekvésnek a korábbi KGST országokon belüli szereposztás elleni tiltakozás adta a legerősebb lökést és indokot⁹, s így a hatvanas-hetvenes évek jelentették az iparba (elsősorban a nehéziparba) és a városépítésbe való befektetések tetőpontját. A nehézipari telepek létrehozása városok (mesterséges) kialakítását is feltételezte, az alkalmazott lakosság laktatásának biztosítása céljából.

A mai Balánbánya területén már több száz éve működött rézbánya¹⁰, azonban a szocialista tervgazdaságban stratégiai jelentőségűvé vált, hiszen a nehézipar (gépgyártás, hajógyártás, fegyvergyártás, stb.) számára biztosította a nyersanyag egy részét – a hazai réztermelés hét százalékát adta. A státusváltás azonban gyökeres változásokat eredményezett, hiszen a bányavállalat köré viszonylag rövid idő alatt építették fel a várost, a romániai urbanizáció folyamatának harmadik szakaszában¹¹.

1966-1989 közötti a gyökeresen megváltozott urbanizációs politika következtében a hazai városi lakosság száma korábban nem tapasztalt méretben növekedett:¹² az urbánusnak minősülő településeken további ipari létesítményeket hoztak létre, valamint 53 falvat városi rangra emeltek. Ugyanakkor ipari egységeket telepítettek falvakra, amelyek „monoindustriális *csinált városok*”-ká váltak (Abraham, 1991:207-232). Balánbánya is ilyen módon vált várossá, sok más hasonló település sorsával osz-

tozva – mára az 175 iparinak tekintett városnak 44,5 százaléka „szocialista ipari város”, nehéz vagy kitermelő-ipari jelleggel.¹³ Balánbánya tehát kizárólagosan az ipari funkció jegyében épült, és sohasem vált a szó klasszikus értelmében várossá, tulajdonképpen a bánya lakótelepe maradt. Intézményrendszere mindig hiányos volt, a környék igényeit (munkahelykínálatát leszámítva) sohasem volt képes betölteni. Nemzetközi viszonylatban Balánbánya például Lengyelországban Zory, Wodzislaw, Glogow, Lubin, Tichy (szénkitermelés) Polkowice (rézbánya), Magyarországon Tatabánya, Komló, Dunaújváros, Ózd jelentik a több szempontból hasonló ipari városok példáit.

1967-ben az akkori kommunista hatalom Balánbányának pártideológiai szerepet és státust is szánt, az újonnan kialakított település a román szocialista társadalmi berendezkedés, életmód és közösségiség prototípusa akart lenni a magyarok által dominált térségben. A bányászváros a szocialista urbanizációs modell, a központosított és redisztributív jellegű gazdaság, infrastruktúra és lakásfejlesztés megvalósításának a példája volt, létrehozását gazdasági, iparfejlesztési célok, politikai hatalmi érdekek eredményezték.

A bányavállalat jelentőségét jelzi, hogy a többszöri átszervezés és átalakítás nyomán 1951 után a kitermelt rézérc mennyisége folyamatosan növekedett, illetve újabb tárnákat nyitottak meg, amelyek 1989-ig megszakítás nélkül üzemeltek. Korábban is a termelés a gazdasági és politikai körülmények függvényében alakult. 1904 és 1914 között üzemelt, majd három éves szünet után újraindítják, viszont 1930 és 1934 között ismételen leáll a kitermelés. Utoljára 1944-ben bezárják be, négy éves szünet után 1948 októberében újra beindítják a kitermelést. Egy évvel később egy másik flotációt helyeznek üzembe, amely a kitermelés hatékonyságát növeli, naponta a felszínre hozott érc mennyisége eléri a 24 tonnát. 1951-ben a bányát közvetlenül a Bányaminisztérium hatásköre alá helyezik, önálló gazdasági egységként, ekkor kapja a Balánbányai Bányaművek nevet. Ennek következtében 1952-ben gépesítik a kitermelést, ami már 104 tonna érc kitermelését teszi lehetővé, ami 1962-re eléri a napi 750 tonnás hozamot. A település városi rangra emelése újabb beruházásokat von maga után, ami 1969-ben újabb tárnák megnyitását jelenti, 1979-ben pedig mindezzel hivatalos elismeréseként a város (lényegében a bánya) megkapja a legmagasabb szocialista kitüntetést, az Első Osztályú Munka Rendjét (Ordinul Muncii Clasa I.).¹⁴

A bányavállalat „tündöklésével” párhuzamosan a város is folyamatosan növekszik, sajátos arculatra tesz szert – a növekvő bánya egyre több munkaerő szükségletet jelent¹⁵, ehhez pedig lakhatási lehetőséget kell biztosítani. 1964-ben használatbaadták a város klinikáját, ami 1973-ban kórházzal bővült, 1966-ban labdarugó stadiont építettek, 1969 bányász profilú szakközepiskolát adtak át, 1971-ben pedig felépült a város második általános iskolája. 1970 és 1980 között pedig folyamatosan újabb – de egyre rosszabb minőségű – tömbházakat adtak át a városba folyamatosan beköltöző munkavállalóknak.

Azonban – a folyamatos növekedés és „virágzás” külső látzata ellenére – már jóval a rendszerváltás előtt megjelentek a válságra utaló „baljós jelek”. 1973-ban, a megyeszékhelyen (Csíkszereda, Hargita megye központja) a bányavállalat pénzügyi támogatásával felépült az ún. „Pengeblokk”. E mozzanat jelentősége abban áll, hogy a korábban Balánbányán lakó igazgatóság (igazgatók, főmérnökök, mérnökök, műszakvezetők) jelentős hányada – egy volt bányaigazgató becslése szerint körülbelül 60 százaléka – elhagyta a várost és az említett tömbházba költözött. Ennek következtében a város elvesztette humán erőforrásának jelentős részét, a település és a bányavállalat érdekei ennek következtében is szétváltak. A vezetőség számára Balánbánya ezek után csupán a munkahelyük színhelye, nem az életük elsődleges tere is. Őket követte az értelmiség egy része, akik 1989-ig lassan, 1990 után pedig tömegesen elhagyták a várost (lásd Péter, 2000). A bányavállalat Csíkszeredába költözött fehérgalléros alkalmazottai a 42 kilométeres utat a bányavállalat tulajdonában lévő busszal tették meg¹⁶ „Azonnal beköltöztünk Szeredába, mert jobb volt sokkal, a gyermekeknek is, mások a körülmények, a szomszédok, minden. Oda kihelyeztek minket.”¹⁷

Ezt követően egy jelentős esemény (amit a lakosok a közzvélekedés szintjén összekapcsolnak az előzővel) 1984-ben következett be, amikor a városban hirtelen megszűnt a melegvíz és a távfűtés szolgáltatás. Ennek azonnali következménye volt, hiszen a lakosság döntő többsége hirtelen arra kényszerült, hogy maguk oldják meg a lakásuk fűtését. A város földrajzi elhelyezésére és időjárására való tekintettel egy embert próbáló feladat volt, amit különböző tényezők akadályoztak: 1980 után épített tömbházakba például már nem terveztek kéményt, ami a fűtés gondjának megoldását megnehezítette. E kihívásra mindenkinek reagálni kellett: ekkor terjedtek el a tömbházfalon egy-

szerűen kiengedett félméteres bádognémények, amelyek nem csupán a városképet rontották, hanem a kiengedett gázak az egészségre is káros hatásai vannak (a helyzet napjainkban is hasonló). A „fűtés problematikája” azonnal átalakította a tömbházak közötti teret és a városképet, mintegy térben is differenciálva a város különböző zónáit. Azokban a tömbházakban, ahol a lakók társadalmi státusa magasabb volt, a fásszíneket és a farakásokat a tömbházak mögött helyezték el, az általános városkép viszont gyökeresen és végérvényesen leromlott.

A fafűtésre való kényszerű átállás, az egyre nyomasztóbbá váló politikai nyomás és az életkörülmények fokozatos leromlása (a hosszú élelmiszersorok, a jegyrendszer¹⁸ bevezetése, az áramszolgáltatás-megszakítások¹⁹, stb.) a lakosok közötti szolidaritás és a kölcsönös segítségnyújtás megerősítését eredményezte. A szomszédok a téli tűzifát közösen szereztek be, vágták fel, raktározták el. Ugyanakkor közösen követték a labdarugó mérkőzéseket az arra alkalmas hegyeken²⁰ (lásd továbbá Péter, 2003). A szolidaritás alapja adott volt, hiszen a bányászmesterség alapja a csoportszolidaritás, az egymásrautaltság (Erikson, 1982), ami a mindennapi életet is meghatározta. Ezt az érzést a bányavállalat tudatosan kultiválta: a közös bányásznapi, különböző versenyek, majálisok, alkalmával, egy közösen osztott identitást épített ki – a balánbányai bányászok identitását. Ugyanakkor szociális támaszt is nyújtott: hallgatólagosan hozzájárult ahhoz, hogy az alkalmazottak az elhagyott tár ácsolatát tűzifának hasznosítsák, vagy előnyben részesítette a bányavállalat alkalmazottait a lakáskiutalásban, akár csak maga a központosított, redistributív gazdasági rendszer (Verdery, 1996). (A lakásalapot is a bánya adminisztrálta).

Mindezek a kvázi-egyenlőség érzetét alakították ki a lakók túlnyomó többségében (a szakértelmiséget leszámítva). Találón fogalmazta meg az egyik válaszadó: „*egyformák voltunk a napi nehézségekben, odalent a bányában és Ceausescuval szemben, és fizetésnapokon*”. A képzelt egyenlőséget és egyiséget erősítette az általános foglalkoztatottság (annak ellenére, hogy a szakmai hierarchián korántsem volt egyenlőség), és az, hogy nem voltak nagyméretű vagyoni egyenlőtlenések. Ennek ellenére 1989 előtt a balánbányai lakosság természetesen többszörösen rétegzett volt (etnikai, foglalkozásbeli, lakóhelyi, származási vonatkozásban), de a megélt életvilágokban ezek a különbségek a közös vonások mellett (fűtésgondok, az élelmiszer beszerzés gondjai) elhanyagolhatóak voltak. Megszokottak voltak a következőhöz hasonló gyakorlatok: „... *az ismerősöm egyszerű bányász volt, én tanár vagyok, de együtt mentünk az erdőbe fokoltatni a fákat s közösen intéztük a felvágást és a tárolást is*”.

Az egyenlőség tehát csupán egy képzelt egyenlőség volt. A szakértelmiség életmódja pedig eltérő volt a kékgalléros munkásokétól, és ehhez kapcsolódva más volt a város különböző pontjain elhelyezkedő tömbházak szimbolikus értékének a megítélése. A lakók nem csupán etnikum, de a származási hely, illetve a településen való „régiség”, (a Balánbányán töltött évek száma) szerint is különböztek, de mindezek egyelőre nem minősültek elég erősnek. Az „*őshonos*”–„*jövevény*”, az „*erdélyi*”–„*óromániai*”, „*a fenti*”–„*városvégi*”, a „*román*”–„*magyar*”, „*munkás*”–„*értelmiségi*” határok nem képzettek még jelentős törésvonalakat, habár adott konkrét szituációkban a megnevezések megkülönböztető mechanizmusként mű-

ködtek, de nem jelentettek címkét (a már akkor használatos *Texas*, és *texasi* címkétől eltérően, amire a későbbiekben részletesen visszatérek). „*Mi, akik a város központjához közel lakunk, a PECO-hoz kellett lemennünk a butéllát²¹ cserélni, s akkor azok nem tartották rendesen a sort, nem tudtak viselkedni, látszik, hogy csak akkor jöttek ide...*”, vagy „*Texasban, ott a városvégén másfajta emberek laknak*”, illetve „*csak azért, mert nem vagyok idevaló, azért még baláni vagyok én is*” kijelentések jelen vannak a válaszadók visszaemlékezéseiben. A foglalkozás szerinti hatósági elhatárolásnak egészen sajátos példája volt 1989 őszén a város központjához közel elhelyezkedő mészárszék ablakán elhelyezett felirat, miszerint „*Szalonna, csak bányászoknak²²*”.

A képzelt egyenlőség két lépésben bomlott fel. A rendszerváltás után megsokszorozódtak a bányavállalat alkalmazottainak a szociális jellegű kérelmei (elsősorban a bérek emelésére vonatkozóan, illetve a vezetési stílus megváltoztatása érdekében), ami a bányászok között is megosztottságot teremtett, de mindenképpen relativizálta az egység képzetét. „*Én nem voltam ott január hetedikén, mert nem értettem egyet azokkal, s sok társam sem ment el a klubhoz, RA igazgatót leváltani*” illetve „*... hát bizony sokan voltak azok is, akik a régi vezetők mellett voltak.*”²³

A balánbányai lakosság rétegződésének átalakulása a bányavállalat szerkezeti átalakításával esett egybe. A munkanélküliek, különösen a köznyelvben „*ordonáncások*”²⁴-nak nevezett kategória megjelenésével az egyenlőség korábban működő alapjai egyszeriben eltűntek, helyüket egy érzékelhető társadalmi differenciálódás vette át, amit a válságba került bányavállalat nem is tudott, de nem is kívánt meggátolni (korábban a hasonló, közös identitást kultiválta) (Lásd továbbá Péter, 2000). A kilencvenes évek elején az első munkanélküliek, de különösen az „*ordonáncások*” megjelenése a közös identitás alapját, a munka közösségét szüntette meg. A közvélekedés szerint az ordonáncások közül egyesek kvázi-önként „*mondtak le*” állásukról²⁵ azaz önként váltak munkanélküliekké. „*Jó sokan voltak, azt hitték jó lesz az a sok pénz, amit kaptak, nem becsülték meg, de a munkát sem.*” Az a tény, hogy a korábbi munkatársak közül egyesek „*önként*” megváltak a munkájuktól, ez a tovább dolgozók részéről a korábbi szolidaritás megtagadását jelentette. Ez jól fejezi ki a következő interjúrészlet. „*Kaptak az alkalmon, s elvették az ordonáncát. Csak a pénzt nézték, semmi egyebet. Hogy azelőtt 13 évig együtt dolgoztunk, nem, semmit sem, kellett az a pénz. Ma mire mennek?*” A munkanélküliekre és a munkával rendelkezőkre való spontán felosztás radikálisan átszabta a korábbi hasonlóságon alapuló csoportszolidaritást és kapcsolatokat, amit kiemeltek a társadalmi egyenlőtlenlégek térben is megnyilvánuló jelei (a ruházat minősége, a vásárolt élelmiszerek, a lakás átalakítása, stb.).

Megfigyeléseink szerint ezek a folyamatok 1997 után különösen felerősödtek a munkanélküliség tömeges megjelenése következtében (összesen 1480 személy vált munkanélkülivé a kormányrendelet nyomán – forrás AOFPP)²⁶. A munkanélküliség arányának a növekedése közvetlen hatással volt a balánbányai új szegénység (lásd. Andorka 1997; Emigh, Szelényi, 2001; Tarkowska, 2001; Spéder, 2002) megjelenésére, illetve egyes társadalmi csoportok marginalizálódására és szegregálódására. Itt elsősorban a város egyik negyedében lakókra utalok, akiket

a többség (többé-kevésbé nyílt formában) texasiaknak címkéz.

Texas ma egy rendkívül leromlott állapotban lévő tömbház-halmaz, a lakásokban többnyire nincs villany, víz, a lakások egy részében az ablak és ajtókeretek hiányoznak²⁷, a háztartások többségének semmilyen legális jövedelme sincs. A negyed²⁸ 1975-1977 között építették, 16 másodosztályú tömbház alkotja, az Olt bal partján helyezkedik el. A tömbházak minősége már az építésük pillanatában a többihez viszonyítva alacsonyabb volt (nincsenek erkélyek, a szobák között hiányoznak a folyosók, a konyha felülete kicsi, stb.). A helyiek beszámolói szerint a Texas elnevezés megelőzi magát a tömbház-negyedet. A helyi „*urban legend*”-ek szerint a környék határán elhelyezkedő mai „*Garzon*”²⁹ helyén az ötvenes övek elején egy fából készített időszakos szállást építettek a városba munkát vállaló, de lakhellyel nem rendelkező munkások (fiatal férfiak) számára, ahol mindennaposak voltak a verekedések, „*virtuskodások*”. A megnevezés utóbb, az említett tömbházak (helyi megnevezéssel *blokkok*) felépítése után életre kelt, a lakók viselkedési mintájára utalóan. Texasban utalt ki lakásokat a bánya az újonnan városba érkező fiatal munkavállalóknak és családjuknak. Más szavakkal, aki a városba érkezett³⁰ munkát vállalni azonnal lakáshoz jutott, az akkori „*lakáspiact*” jellegének köszönhetően. Ez tiszta formában a következőképpen modellezhető: az 1988-ig tartó folyamatos lakásépítési program és a városból való kifelé való mobilitás következtében a Texasban lakó családoknak a családfő munkahelyi előmenetelekor jelentősen megnőtt annak az esélye, hogy jobb lakáshoz jusson, ezzel megszűnt „*jövevénynek*”³¹, „*texasi*”-nak lenni. Texas lakossága tehát szukcessziós és filtrációs mechanizmusok következtében alakult ki: aki a társadalmi hierarchiában felemelkedtek, azok lehetőség szerint elköltöztek innen, helyüket az új munkavállalók vették át. (A bányavállalat keretében 1990-ig működött egy részleg, amelynek munkatársai az egész ország területéről toborozták a munkaképes fiatalokat).

A folyamat a rendszerváltás pillanatában hirtelen megállt, a lakók jelentős része (többnyire azok, akik viszonylag rövid ideje voltak balánbányaiak, többnyire szerényebb anyagi körülmények között éltek, és alacsonyan képzettek voltak) „*bennrekedtek a negyedben*” (lásd továbbá Péter, 2000). Mivel a bányában alacsonyabb státusú munkaköröket töltötték be, az átszervezés során nagyobb arányban veszítették el munkahelyeiket, illetve a még munkával rendelkezők jelentős része (a szomszédaik tapasztalatai alapján) elsősorban pénzszerzési lehetőséget látott, ha elfogadta a végkielégítést és megvált munkahelyétől. „*A Nicut már két éve kitétték, én vártam volna meg, hogy kirakjanak engem is, csak úgy, semmi pénz! Így elvettem az ordonáncát*”. Ez azonban a negyedben a társadalmi hátrányok halmozódását vonta maga után: a tartós munkanélküliek száma megnőtt, a háztartások elszegényedtek. Az elszegényedést egy nagyon rövid ideig tartó relatív gazdasági jólét előzte meg. A végkielégítésben részesült háztartások viszonylag nagy mennyiségű pénzt szimbolikus és tartós használati cikkekre fektette be, illetve a napi kiadásokat fedezte. A közvélekedés szerinti „*hivalkodó fogyasztásban*” a többség – a továbbiakban a város más részében élőkét értem alatta – a latens formában mindig létező sajátosság újabb bizonyítékát vélték felfedezni. „*Emlékszem, amikor megkapták a pénz, mindent vettek, csak úgy, meggondolatlanul. A piacon bőrkabátot, szőnyegeket, szí-*

nes tévét, szóval elherdálták a pénz, s most ott állnak úgy, csőrén”, vagy „... a piacoknak paradicsom volt az a periódus, az üzletekben mindent megvettek, nippetek, ami nem is kellett”. A végkielégítés (régiségtől és beosztástól függően a kapott pénzmenyiség 15 és 36 millió lej között változott) „látványos” elköltése aktivizálta azokat a városi legendákat, amelyek a texasiakról szóltak: „szegények voltak örökké, soha nem érdekelte, hogy élnek”, vagy „... azt mondták, hogy a fürdőkádban káposztát tartottak, s nem tudták, mi az angol véccé”, illetve „a lovat bevitték a házba”, „úgyis cigányok”, „barnábbak, mint mi, mit várjál el tőlük”-szerű előítéletes és sztereotip képek „egzotikus” jelleget kölcsönöztek a negyed lakóinak, ami elítélő, negatív volt. Az elmarasztaló magatartás elvonatkozott attól, hogy a „vásárlási láz” általános volt, és a végkielégítésből kapott pénzt a részesültek többsége a napi kiadásokra költötte el, lakhelytől függetlenül (lásd továbbá Péter, 2000). Továbbá, a többség elmarasztaló attitűdje nem számolt azzal, hogy a bányászcsaládok költségvetése a magas kockázat miatt (a bányászok mindenhol folyamatosan számolnak azzal a kockázattal, hogy életüket veszíthetik a tárnában) kevésbé tervezett hosszabb távra (Erikson, 1982).

A texasiak életében beállt gyökeres változások (a munkanélküliség állapota, a pénzhiány, a környezet erősödő stigmatizációja) a szociális problémák mellett, ökológiai és önkép problémákat generáltak. A korábban szocializált minták megnehezítették, ellehetetlenítették az adaptációt, az aktív túlélési stratégiák kidolgozását és alkalmazását (vö. Péter, 2003), ami lakókörnyezetük képének a gyökeres leromlásával egy válság-nézőpont elterjedését, és alacsony fokú (csak a jelenre figyelő) beállítódást alakított ki. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy Texas elgettősödjön, amit a fizikai elhelyezése is lehetővé tett. Texas az Olt bal partján. A főút menti tömbházak teljes mértékben elrejtik, megközelíteni két hídon át lehet. Egyik oldalról a hegy, a másiktól pedig felől az Olt adja Texasnak természetes határait. Térben is elszigetelt, a város főúttjától félre esik, „csupán az jár arra, aki ott lakik. A várostengelynek azt a felét a város felső végében lakók (többnyire őslakosok, és anyagilag jobban szituáltak) a „város végének” nevezik, habár tulajdonképpen ott kezdődik a város. Texas a „város végétől” is félre esik, a főúttól elválasztja az Olt, ezért történhet meg a következő: „nem jártam ott évek óta, nincs amit ott keressek, de láttam tévéhíradóba, s nagyon felháborodtam, mert nem vagyunk mind olyanok”³².

A texasiak társadalmi helyzetére vonatkozóan azt gondolom, hogy jelentős részük kiszakadt a „mainstream” társadalomból: dezintegrálódtak vagyis elveszítették korábbi társadalmi kötelékeiket és a peremre szorultak. A személyes kapcsolatháló gyors leépülése, a rövid idő alatt bekövetkezett elszegényedés, a munkapiacról való tartós távolmaradás társadalmi dezintegrálódásuknak a mutatói. Gans szerint „a társadalom dezintegrációja akkor következik be, amikor a kormány, az üzleti élet és más fontos intézmények elvesztik legitimitásukat; amikor az emberek széles körben elvesztik bizalmukat azokban a szabályokban, amelyek társadalmi életüket irányították, és amikor a tradíciókat nyíltan megtagadják” (1988). A társadalmi dezintegrációnak több fokozata létezik (a társadalom teljes szétesésétől, az atomizálódástól kezdve bizonyos társadalmi csoportok, például a kisebbségek, dezintegrációjáig). Itt most a társadalmi dezintegrációt Gans nyomán abban az értelemben használjuk, hogy a rendszerváltás után leépültek a szociálisan integratív mechanizmusok, és az új szegények elveszítették személyes kapcsolatrendszereik jelentős hányadát. Ez pontosabban azt jelenti, hogy az egyének objektív (élet)feltételei megnehezedtek vagy ellehetetlenedtek: az élet a korábbi normák és szabályok elévülésével elbizonytalanodott és kiszámíthatatlanná vált (Ferge, 1991). A társadalmi dezintegrációt – a társadalom főirányától való leszakadást Gans (1988) nyomán a következő dimenziók mentén modelleztük: munkanélküliség, a társadalmi szolidaritások és kapcsolatháló megszünése és/vagy beszűkülése, szegregálódás.

A munkahely elvesztése (akárcsak a munkahely megváltoztatása előreléptetés vagy elköltözés esetében) természetszerűleg vonta maga után a korábbi munkatársakkal kialakított szolidaritási kapcsolatok átalakulását: kihatt az interakciók gyakoriságára és intenzitására. A kapcsolatok maguktól szűntek volna meg, ha azok korábban pusztán munkatársi kapcsolatok lettek volna, más szavakkal, ha nem alakultak volna ki a formális viszonyok mellett informális baráti viszonyok. Ha a korábbi munkatársak között nem alakultak ki érzelmi kötelékek, amit a szabadidős tevékenységek során tovább erősítettek és ápoltak, akkor kapcsolatok átalakulása, esetleg megszünése szükségszerű. Esetünkben, az interjúalanyok elmondása szerint azonban nem erről van szó. Vagyis nem csak arról van szó, hogy ameddig a munkatársak egy vállalatnál dolgoztak közös szabadidő tevékenységeik voltak, amelyekre a maga fizikai együttlét adott alkalmat (például amikor a gyárból kijövet sörözni mentek), hanem a munkatársak munkaidőn kívül és munkahely terén kívül is a találkozás kedvéért keresték egymás társaságát, hiszen egyenlők voltak és együvé tartoztak. Nos, ez esetben az utóbbi kapcsolatok felbomlásáról van szó.

A munkahely megszünése következtében az el-elmaradó, majd teljesen leépülő kapcsolatok hiányát veszteségként értelmezik, amit a „... már nem tartozom sehová” életérzés jellemez. A volt munkatársakat elsősorban nem formális státusú egyénként emlegetik (akikhez a közös munkahely kötötte volna csupán), hanem főként barátként, akikkel sok mindent együtt éltek meg. A baráti kötelékek „elszakadását” külső, általuk alig vagy egyáltalán nem ellenőrizhető okoknak tulajdonítják: „bezárták az üzemet”, „kítették” stb. Ugyanakkor anyagiak miatt képtelenek fenntartani korábbi baráti kapcsolataikat, ami iránt viszont explicit igényüket fejezik ki („... nincs nekünk arra elég pénzünk”).

A texasiak társadalmi dezintegrációjának az egyik objektív mutatója a szegregálódás, azaz az eltérő státusú társadalmi csoportok térbeli elkülönülése (Jenks, 1991). A szegregálódás azonban nemcsak társadalmi egyenlőtlenséget jelent, hanem az erősebb (értsd több erőforrással rendelkező) csoportok gyengébbek felett gyakorolt kényszerét is a szűkös erőforrásokért való küzdelemben (Ferge, 1991). A romániai viszonylatban a szegregálódás elkezdődött folyamat (lásd továbbá Péter, 2000; Szelényi, és mtsai, 2001; Pásztor, 2003), amely főként az ipari nagyvárosokban megy végbe. A szegénység egyre inkább térben koncentrálnak (uo.), az új szegényeknek nagy valószínűséggel új szegény szomszédai vannak. A társadalmi és lakóhelyi szegregáció következtében a korábbi kapcsolatrendszerek jelentősen átalakulnak, térben behatárolódnak. A társadalmi dezintegráció folyamatát erősíti a munkanélküli állapot, különösen a tartós munkanélküliség (Ferge, 1991). A tartós munkanélküliek mellett az általam vizsgált populáció körében magasan reprezentáltak a korán nyugdíjazottak, a rosszul képzettek és az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezők³³, akiknek a piacosodás és a kockázati társadalom körülményei között egyre kisebb esélyük van arra, hogy aktív szereplőként visszakerüljenek a munkapiacra. Különösen, hogy a balánbányai munkaerőpiac teljesen beszűkült, a munkaerő kereslet nagyon alacsony. Ezen túlmenően, a végkielégítettek számára a bányavállalat az esetleges felendülése utáni alkalmazása sem lehetséges (a végkielégítésről szóló kormányrendeletek tartalmazzák ezt a kitétel).

A dezintegráció – társadalmi csoportok „*kiszakadása*” a társadalom főirányából – a texasi új szegények életvilágában érzékelt és megélt. Az beszámolóikban a rendszerváltás előtti személyes-kapcsolataikat vonatkoztatási rendszerként használják: az akkori kapcsolataikhoz hasonlítják a jelenlegieket. A beszámolók többségében a következők jelennek meg: a társadalmi interakciók gyakoriságának és intenzitásának változásai, a kölcsönös segítségnyújtásban bekövetkezett változások, illetve az interakciós kör összetételének megváltozása. Az új szegények kapcsolatai leggyakrabban közvetlenül a lakóhelyükre szorítkoznak, az életviláguk beszűkült, a közvetlen fizikai környezetükben lévőkre redukálódnak.

A negyed³⁴ szegregálódása több szakaszban ment végbe. A folyamat oka a tanulmány elején bemutatott erőltetett iparosítás és városépítés következménye. Monoindusztriális környezetben, a hasonló státusú (többnyire faluról érkezett, alacsonyan képzett) munkavállalók rosszminőségű lakásokba való elhelyezése, a városi életre való szocializációtól való eltekintés térben koncentrálnak és halmozta a szegregálódás és gettósodás (Greenstone, 1991) feltételeit. A szegregálódás első lépése az „ordonáncások” és a többi munkanélküli munkaerőpiacról való kilépése, amit a címkézés és stigmatizálás – „*cigányok*”, „*lusták*”, „*sem mire kellők*” stb. – kísért, ami a negyed amúgy is alacsony presztízsét tovább erodálta. Második lépésben a koncentrálnak a szegénység, a leromlott épületek állaga, majd a

többség egyre ellenségesebb beállítódásai nyomán a texasiak mintegy „bezárkóztak” a negyedbe, a „külsőkkel” való kapcsolataik jelentős része leépült. Mindezeket a lakók érzékelik: „*Nem jön ide már más senki*”, „*A gyerekekkel nem játszanak a túlsó felén lakó gyerekek*”, „*Nincsen barátaink ott*”, „... *cigányoknak tartanak, de ez minket nem érdekel, megvan a maga bajunk ügyis*”.

A *texasi szegény* identitást a többség (is) alakítja a címkézés és a stigmatizálás révén. A szegénység nyomán a többség „*cigány*” jelzővel illeti a texasiakat, ezzel egyfajta „*imposed ethnicity*”-t (Lucassen, 1991) teremtve, hiszen az etnicitás nem csupán öndefiníciós kérdés, hanem a hatalommal rendelkező csoportok kirekesztő tevékenységének a következménye, a megnevezők és a megnevezettek közötti klasszifikációs harc (Emigh-Szelényi, 2002) eredménye. A hátrányos anyagi helyzetet kifejező „*cigányság*” jelző a többség részéről tulajdonképpen a szegregált állapot konzerválására irányul.

Következtetés · Balánbánya egy válságos új város (lásd Szirmai, 1988), ahol az új szegénység akut módon nyilvánul meg a gazdasági szerkezetváltozás következményeként, de amelynek strukturális okai a múlt rendszer jellegében és erőltetett modernizációs törekvéseiben gyökereznek. A texasiak esetében a megélt és megtapasztalt szegénység egyben tartós, etnikai jegyeket öltő szegénységet is jelent, a kiszabadulás egyre kisebb esélyével.

JEGYZETEK

1. Jelen tanulmány a Magyar Szociológia Társaság éves közgyűlésén (2002. december 12-13.) a *Szegénység és etnicitás* szekcióban elhangzott előadás írott változata.

2. Elméleti-módszertani szempontból a „Poverty, Ethnicity and Gender During Market Transition” nevű nemzetközi összehasonlító kutatásba beágyazott. 1999 és 2000 között több időt töltöttem Balánbányán, ahol antropológiai módszerekkel vizsgáltam egy extrém szegénységben élő szegregált közösséget, akiket környezetük texasiaknak nevez. Résztevéő megfigyelés során mély-interjúkat (42), illetve egy kérdőívet is alkalmaztam, amit két fókuszcsoporthoz megbeszéléssel egészítettem ki. (Ebben a lapszámban megjelent tanulmány a kutatás főbb következtetéseit összegezi. A kutatás-jelentés a www.yale.edu/socdept/poverty/romania oldalon elérhető. A Poverty, Ethnicity and Gender During Market Transition nevű összehasonlító kutatásról lásd még Barth Angéla írását ugyanebben a lapszámban – a szerkesztő megjegyzése.

3. A mutatók az *Indices of Deprivation 2000 Measuring Multiple Deprivation at Small Area Level* nyomán állítottam fel. Lásd továbbá www.detr.gov.uk.

4. E tulajdonosok tulajdonképpen a régi falu lakói.

5. A Kormány ezen intézkedés által próbál a hátrányos övezetbe munkahelyeket teremteni azáltal, hogy az ott beruházó cég adómentességet élvez.

6. Pl. „Sztrájkolnak a balánbányai munkanélküliek” Hargita Népe, 2000 április. 21.

7. A minősítés (terület, beosztás, dotáltság függvényében) az építés idejére vonatkozik.

8. A lakosság számának az alakulása (év, lakosság): 1801: 10, 181: 87, 1830: 550, 1848: 732, 1860: 1252, 1876: 208, 1880: 551, 1891: 121, 1892: 289, 1956: 1002, 1974: 11 489, 1977: 12 161, 1983: 14 415, 1986: 16 180, 1992: 10 867, 2002: 7902.

9. Romániának a tervek szerint élelmiszertermelő, agrár funkciókat kellett volna betöltenie, azaz mezőgazdasági termékekkel kellett ellátnia a szocialista tömb többi országát. Forrás: www.britannica.com

10. 1691 óta vannak írásos dokumentumok a Várbükk környéki rézbánya működéséről (lásd Barabási, 1996).

11. A romániai urbanizáció szakaszai a következők: 1. 1912–1948, 2. 1948–1966, 3. 1966–1989 (Abraham, 1991:207).

12. A 40-es évek végén Románia aktív alkalmazott lakosságának 75 százaléka dolgozott a falusi agrárgazdaságokban. 1950-ben a lakosság kevesebb, mint 25 százaléka élt városban és dolgozott az iparban. 1988-ban 60 százalék körüli volt az iparban dolgozók aránya. Forrás: www.libraryofcongress.gov/romania. A romániai városi – falusi lakosság arányának időbeni alakulása: 1930 – városi lakosság: 21,4%, falusi lakosság: 78,6; 1948 – városi lakosság: 23,4%, falusi lakosság: 76,6%; 1956 – városi lakosság: 31,1%, falusi lakosság: 68,7%; 1966 – városi lakosság: 39,1%, falusi lakosság: 60,9%; 1977 – városi lakosság: 47,5%, falusi lakosság: 52,5%; 1998: – városi lakosság: 54,9%, falusi lakosság: 45,1% (forrás: Népszámlálási adatok 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, Statisztikai Évkönyv, 1998).

13. Ezek közül jelenleg Brad, Valea Jiului, Albeni, Schela, Motru – Rovinari, Stei – Nucet, Borod – Șuncuiuș – Dobrești – Vadu Crișului, Apuseni, Popești – Derna – Aleșd, Roșia Mon-

tana, Bocșa, Moldova Nouă – Anina, Ip, Hida – Surduc – Jibou, Sărmășag – Chiejd – Bobota, Baia Mare, Borșa – Vișeu, Filipești, Ceptura, Comănești, Bucovina, Baraolt, Altan – Tepe, Rodna különösen nehéz helyzetben vannak.

14. Forrás: SM Bălan.

15. A balánbányai bányavállalatnál alkalmazottak számának időbeni alakulása: 1810: 87, 1825: 232, 1829: 504, 1830: 550, 1846: 727, 1848: 732, 1867: 379, 1868: 231, 1876: 208, 1880: 550, 1881: 375, 1891: 121, 1892: 289, 1910: 123, 1929: 130, 1930: 115, 1941: 107, 1944: 95, 1948: 169, 1951: 179, 1952: 198, 1953: 319, 1954: 407, 1955: 443, 1956: 560, 1957: 638, 1958: 677, 1959: 776, 1960: 803, 1980: 1567, 1981: 1320, 1989: 5690, 1994: 3562, 1995: 3511, 1999: 2800. Forrás: Barabási, 1996.

16. Ezt az autóbust a köznyelvben „tisztviselő busznak” nevezték, amire a Csíkszeredába utazó átlagos baláni lakosok szívesen kérezték fel, mert jelentősen rövidebb idő alatt tette meg az utat.

17. A dőlthetűs idézőjelben lévő szövegek interjúrészek.

18. 1988-tól az alapvető élelmiszereket (kenyér, liszt, cukor, hús, tojás, olaj) csak meghatározott mennyiségben, „fejadagra” lehetett kapni (pl. egy felnőtt esetében havi 5 darab tojás).

19. 1988-ban és 1989-ben rendszeresek voltak az áramszolgáltatás-megszakítások délután 4 és este 10 óra között.

20. A Román televízió csak napi két óra ideologizált műsort közvetített, ezért az érdeklődők a VB-t vagy az EB-t „fent a hegyen” tekintették meg hordozható tévékészülékeken, ahol az orosz televízió műsora (rossz minőségben) fogható volt.

21. Butélia románul földgázpalackot jelent. Balánbányán a földgázt csak a kilencvenes évek közepén vezették be, addig a gáztűzhelyeket gázpalackkal működtették. Az üres palackok töltöttekre való kicserélése az egyik legnehezebb feladat volt, mivel általában a kereslet jóval nagyobb volt, mint a kínálat. Heti egy alkalommal érkezett meg Csíkszeredából a palackokat szállító autó, amire rendszerint egy-két napot kellett folyamatosan sorba állni (éjjel a szomszédok egymásnak „tartották” a kövekkel megjegyzett helyet). Nem egy alkalommal a sor felbomlása miatt a sorba állók egymást is bántalmazták.

22. A város két mézszárszékebe 1984-1989 között húst csak kedden és pénteken szállítottak, ahol rendszerint hosszú sorokban várakoztak a vásárlók (pl. nem volt ritka az ablaküveg betörése, egymás bántalmazása).

23. 1990 január hetedikén a bányavállalat alkalmazottainak egy része a helyi Bányász Klub előtti tüntetés során „leváltotta”, azaz szimbolikusan „elkergette” a korábbi vezetőséget. Az incidensektől sem mentes demonstráció nyomán a vezetés valóban lemondott, viszont pár nappal később kisebb személyi módosításokkal újra hivatalba lépett.

24. A román ordonanta magyarul kormányrendeletet jelent. A köznyelv *Ordonáncásoknak* nevezi azokat, akik a 17-es, 19-es és 22-es Sürgősségi Kormányrendeletek nyomán váltak munkanélküliekké és végkielégítést kaptak.

25. A valóságban természetesen nem így történt. Az alkalmazottak egy részétől a bánya anyagi gondok miatt mindenképpen megvált volna. (A mai munkanélküliek kb. harmada nem kapott végkielégítést sem). A közvélekedés részben arra támaszkodik, hogy csak olyan valaki volt jogosult végkielégítésre, aki korábban kérvényezte, hogy esetében alkalmazzák a Sürgősségi Kormányrendeletet.

26. Táblázat: A munkanélküliek arányának a dinamikája

Év	1991	1992	1993	1994	1995
Százalék	1,7	8,09	12,14	10,14	10,04
Év	1996	1997	1998	1999	
Százalék	7,84	8,84	10,16	12,1	

Forrás: AOFP és SM Bălan

27. Nem a tömbházak felépítése óta hiányoznak, hanem a lakók többnyire fűtőanyagként használták fel.

28. A használt negyed kifejezés ez esetben csupán egy nyelvi konvenció, amit a város a Texasnak nevezett övezetére használnak. Kis mérete miatt a város nem oszlik adminisztratív alegységekre, csupán a tömbházak vannak megszámozva. Ennek ellenére a városiak számára Texas egy sajátos, önálló, a többitől eltérő városrészt alkot.

29. A garzon románul egy szoba-konyhás lakást jelent. A Garzon az egyedüli ilyen jellegű tömbház népszerű megnevezése. Státusa viszonylag magas volt, mivel a városba kerülő fiatal értelmiségieknek (mérnökök, tanárok, orvosok, stb.) a Garzonban utalt ki a város adminisztrációja időszakos lakóhelyet, amíg máshol nem jutottak két vagy háromszobás lakáshoz.

KÖNYVÉSZET

Andorka Rudolf (1995) *Szegénység és szociálpolitika a 90-es években*. Budapest: Közgazdasági Kiadó

Barabási László (1996) *Balánbánya története* Csíkszereda: Barabási

Demeter Gyöngyvér (1997) *A balánbányai értelmiség elvándorlása*. Kolozsvár: BBTE Szakdolgozat (kézirat)

Emigh, Rebecca Jean, Szelényi, Iván (szerk.) (2001) *Poverty, Ethnicity and Gender in Easter Europe During Market Transition*. Westport: Connecticut, London: Praeger

Erikson, Kai T. (1982) *Everything in its Path. Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood*. New York: Simon and Shuster

Ferge Zsuzsa (1991) *Szociálpolitika és Társadalom*. Budapest: ELTE Szociológia Intézet, T-Twins Kiadó

Gans, Herbert, J. (1988) *Middle American Individualism. The Future of Liberal Democracy*. International Edition: The Free Press

Greenstone, David, J. (1991) „Culture, rationality and the Underclass” In: In Jencks, Christopher, Peterson, Paul E. (szerk.) *The Urban Underclass*. Washington D.C.: The Brookings Institution

Jencks, Christopher (1991) „Is the American Underclass Growing?” In: In Jencks, Christopher, Peterson, Paul E. (szerk.) *The Urban Underclass*. Washington D.C.: The Brookings Institution 28-100.

Pásztor Gyöngyi (2003) „Slumosodás és elszegényedési folyamatok Kolozsváron.” *Erdélyi Társadalom* 2003/1 pp. 51-66.

Péter László (2000) *Poverty, Ethnicity and Underclass Formation in Romania. The Case of Bălan and Temelia*.

www.yale.edu/socdept/poverty/romania

30. A városba magas volt a befele (általában az alulképzett munkaerőt jelentő faluról származó fiatalok, kezdetben férfiak, majd őket követték nők, esetleg család) illetve kifele (főként a magasabban iskolázottak). A balánbányai migránsok összetételéről lásd továbbá Demeter, 1997.

31. A jövevény „venitura” románul szót azokra alkalmazták a helyi őslakos lakosok (akik között a magyarok vannak többségben), azokra, akik Óromániából érkeztek. Texasi interjúalanyaim között mindenki 1962 után költözött a városba, döntő többségük faluról, többségük pedig Moldvából származtak (leginkább Bacău, Botoșani, Iași, Nemați és Vaslui megyékből). A városba költözésük indokát mindannyian a munkalehetőségben látták.

32. 2000 tavaszán tüntetésekre került sor Balánbányán és Csíkszeredában, illetve Bukarestben, amiről a központi média többször tudósított.

33. A romániai szegények összetételéről részletesen lásd továbbá: Teșliuc; Pop; Teșliuc (2001), Zamfir (2001).

34. Texas maga is rétegzett, illetve több eltérő presztízsű részre oszlik, egyik legalacsonyabb presztízsű helye az amit a lakók Ghăza övezetnek neveznek (lásd továbbá Péter, 2000).

Péter László (2003) „Új szegények túlélési életstratégiái.” In *Erdélyi Társadalom* 2003/1 pp. 26-51.

Spéder Zsolt (2002) *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó

Stanning, Alison (2000) „Placing (Post) Socialism. The Making and Remaking of Nova Huta, Poland.” *European Urban and Regional Studies* 7(2) pp. 99-118

Szirmai Viktória (1988) *„Csinált” városok*. Budapest: Magvető Kiadó

Szirmai Viktória (1996) „Közép-európai új városok az átmenetben”. *Szociológiai Szemle* 3-4.

Tarkowska, Elzbieta (2001) „An Underclass without Ethnicity: The Poverty of Polish Women and Agricultural Laborers”. In: Emigh, Rebecca Jean – Szelényi, Iván (szerk.) *Poverty, Ethnicity and Gender in Easter Europe During Market Transition*. Westport: Connecticut, London: Praeger 83-122.

Teșliuc, M. Cornelia, Pop, Lucian, Teșliuc, Emil D. (2001): *Sărăcie și Sistemul de Protecție Socială (A szegénység és társadalomvédelmi rendszer)*. Iasi: Polirom

Verdery, Katherine (1996) *What was Socialism and what Comes Next?* New Jersey: Princeton University Press

Zamfir, Cătălin (2001) „Situția sărăciei în România, dimensiuni, surse, grupuri de risc” (A szegénység helyzete Romániában, dimenziók, források és kockázati csoportok) In: *România Socială* 2001/2.

www.detr.gov.uk

www.gov.ro

www.libraryofcongress.gov/romania